

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖІНКИ В США У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

Розглянуто питання законодавчо оформленого становища жінки в американському суспільстві в період від початку XIX ст. до громадянської війни 1861–1865 рр.

This article deals with the question of the legal status of women in the American society in the period from the beginning of the 19th century to the Civil war in 1861–1865

Питання правового становища жінки було і залишається актуальним у багатьох країнах світу. Жіноцтво не завжди користувалося рівними з чоловіками правами в цивільно-правовій сфері, у сфері громадянських прав і свобод, кримінальна відповідальність відрізнялася для представників різних статей. У той же час одним з найважливіших індикаторів рівня розвитку суспільства є статус жінки, зокрема закріплення на законодавчому рівні рівноправності чоловіків і жінок, яке здійснено в багатьох країнах.

Розглядаючи історіографію даної проблематики, у першу чергу слід зазначити комплексні праці американських фахівців, присвячені історії жіноцтва в США, у яких приділено певну увагу і темі правового статусу жінки. Це "Століття боротьби" Елеонори Флекснер, "Жінки та американський досвід" Ненсі Уолоч, "Народжена для волі" Сари Еванс, "Жінки в новій Америці" Луїс Баннер [11; 21; 4; 6]. У працях "Правове становище жінок" Дж. Кессіди та "Закони стосовно жінок та дітей" А. Поррітт приділяється велика увага правам жінок у першій половині та середині XIX ст. [7; 14]. Проте ці праці видані наприкінці XIX та на початку XX ст. і для сучасної науки є, передусім, джерелом фактичного матеріалу. Кейт Мілет у книзі "Сексуальна політика" розглядає окремі аспекти питання правового статусу жінок у контексті загального дослідження гендерної проблематики в США та Великій Британії [2]. Значний фактичний матеріал щодо ролі та місця жінок у суспільстві, особливостей законодавства щодо жінок містять статті в тогочасній американській періодиці – журналах, часописах [8; 10; 12–13; 16–19]. Суфражистські документи є досить інформативним джерелом для дослідження даної проблематики [15; 20]. Проте перераховані вище праці та джерела не надають достатньо повної та узагальнюючої картини щодо правового статусу жінки в США протягом першої половини та середини XIX ст. Метою нашого дослідження є аналіз прав жінок у першій половині XIX ст., зокрема визначається правовий статус жінки в родині й у шлюбі, досліджується роль законів "про заміжніх жінок" для проблеми правового становища американок. Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері законодавчого забезпечення і реалізації прав жінок у США в XIX ст. Предметом дослідження є правове становище жінки у зазначений період.

З метою повного розуміння історичного та юридичного контексту правового статусу американської жінки у XIX ст. необхідно розглянути деякі особливості правової системи США. Вона належить до англо-американської (англосаксонської) правової сім'ї або до системи загального права (Common Law). Однією з головних відмінностей американського права після проголошення незалежності від англійського стала наявність загальнодержавної Конституції, прийнятої у 1787 р. Характерною рисою американського законодавства є наявність власної правової системи у більшості штатів. Окрім федеральної Конституції і федеральних законів, а також загальнообов'язкових для всіх штатів рішень Верховного Суду США, у кожному штаті видаються власні закони у галузях цивільного, процесуального, трудового і кримінального права.

Норми права у різних штатах відзначалися великою строкатістю, і це значною мірою впливало на специфіку становища жінок, оскільки ця сфера регулювалася, у

першу чергу, нормами цивільного законодавства, яке могло мати значні відмінності в різних регіонах країни.

Спосіб детермінації соціально-класового і юридичного статусу жінки білі американці запозичили з європейських традицій. У XIX ст. соціальний статус американки визначався її родиною, а точніше – статусом лідируючих чоловіків у нуклеарній сім'ї, до якої вона належала: статус неодруженої жінки визначався статусом її батька, а після заміжжя – чоловіка. Правове становище жінки визначалося законодавством штату, де вона проживала, і безпосередньо залежало від її шлюбного статусу – заміжнього чи незаміжнього.

Прийняті наприкінці XVIII ст. Декларація Незалежності, Конституція США та Білль про права, закріплювали за громадянами "невід'ємні" права людини: право на життя, свободу і прагнення до щастя, а також рівність усіх людей перед законом. Однак це не розповсюджувалося на жінок, так само, як і на інші традиційно дискриміновані категорії населення – індіанців і чорношкірих рабів. На початку XIX ст., коли було відмінено майновий ценз, що існував після революції, усі вільні чоловіки країни отримали право голосу на політичних виборах. Проте не були вдосконалені закони, які стосувалися прав жінок.

Одразу після проголошення незалежності в окремих регіонах країни жінки все-таки мали виборчі права. У деяких районах Вірджинії і Нью-Джерсі американки могли брати участь у голосуванні на політичних виборах. Уперше виборчі права для жінок США були декларовані в 1776 р. Конституцією Нью-Джерсі. Протягом нетривалого часу в штаті Нью-Джерсі голосувати на виборах могли лише достатньо заможні жінки, оскільки виборчі права отримали мешканці, які, згідно з майновим цензом, мали власності на суму не менше 250 дол. Однак поступово законодавство різних штатів зазнавало змін – приймалися або коректувалися конституції окремих штатів, внаслідок чого до них включалися положення, згідно з якими право голосу на виборах отримували виключно представники чоловічої статі.

Лише штат Кентуккі в 1838 р. надав жінкам шкільне виборче право (воно означало право голосу на виборах у шкільні ради), яке розповсюджувалося тільки на вдов з дітьми.

Таким чином, на рівні законодавства було закріплено політичну нерівноправність жінок від початку існування США як самостійної держави.

Правовий статус жінки в Сполучених Штатах наслідував модель, яка функціонувала в європейському законодавстві. Суспільний статус жінки та її матеріальне становище визначалися відповідно до того, що мав чоловік, з яким вона була безпосередньо пов'язана [21, с. 67].

Правовий статус жінки в колоніях базувався на англійському звичаєвому праві, а основою більшості законодавчих норм стали "Коментарі" сера Вільяма Блекстоуна, англійського юриста, який реформував англійське право після революції. Після проголошення незалежності американське законодавство, яке стосувалося прав і можливостей жінки, не зазнало змін.

Заміжні жінки мали так званий статус *femme souverte* (походить із французької мови і в даному випадку означає "заміжня жінка"). Такий статус означав, що одружені жінки знаходилися під опікою своїх чоловіків і не мали повної дієздатності, а це фактично прирів-

нювало їх до неповнолітніх осіб і чоловік практично ставав їх опікуном [2, с. 115]. Після одруження для жінок наступала так звана "громадянська смерть".

Сам Блекстоун так пояснював становище одруженої жінки відповідно до норм загального права: "Перебуваючи у шлюбі, чоловік і жінка становлять одну юридичну особу: тобто саме буття або юридичне існування жінки припиняється на час перебування у шлюбі або принаймні зливається з юридичним статусом чоловіка... Однак, хоча наше право загалом уважає чоловіка і його дружину за одну юридичну особу, передбачено випадки, коли жінку розглядають окремо; коли йдеться про її підпорядкованість чоловікові і коли вона діє під його примусом" [2, с. 117].

На практиці це становище жінки реалізувалося таким чином: заміжня жінка не могла укласти контракти, розпоряджатися власністю; вона не могла переслідуватися у судовому порядку, а у випадку, якщо її образять, не могла подавати позов на кривдника – це мав робити її чоловік; і судова справа розпочиналася тільки з його ініціативи; не могла вона також і давати свідчення в суді. Жінка не могла заповідати власність. Її рухоме майно, за незначними виключеннями, переходило до її чоловіка. Нерухомість формально зберігалася за жінкою і переходила після смерті до її спадкоємців відповідно до законів даного конкретного штату, але чоловік мав виключне право розпоряджатися орендою і прибутками протягом свого життя навіть у випадку смерті дружини. Вважалося, що чоловік має використовувати гроші для піклування про родину, але випадки зловживання не були рідкістю і чоловіки не несли за це відповідальність. Теоретично жінка мала право на всі атрибути того рівня життя, який мав її чоловік, однак це право не підкріплювалося відповідним законом, і результатом шлюбу для жінки була втрата прибутків і контролю над рухомим і нерухомим майном [14, с. 105]. Існували виключення в Південній Кароліні і Пенсільванії, де заміжнім жінкам надавалося право контролю над власністю, яка складала їх частку майна. В окремих випадках право контролю розповсюджувалося на чоловіка і дружину однаковою мірою. І все ж такі випадки були надзвичайно рідкісними: у Південній Кароліні шлюби, у яких жінка користувалася правом на володіння майном, складали, за підрахунками американських спеціалістів, 1–2 % від усього загалу [4, с. 63].

Після смерті чоловіка жінка успадковувала третину рухомої власності чоловіка і могла отримати у користування протягом життя третину його нерухомого майна. Це право діяло незалежно від того, чи були в шлюбі діти. Ця частина майна, яку отримувала дружина померлого, називалася удовиною частиною спадку (*dower*). Після війни за незалежність в окремих штатах відбулися зміни: так, у Північній Кароліні вдова, яка мала більше двох дітей, могла отримати половину усього спадку – майно ділилося порівну між нею і дітьми [4, с. 72]. Якщо у вдови не було дітей, то її частина спадку складала половину майна [1, с. 184]. У випадку, коли чоловік помирив без заповіту, держава мала право забрати всю його власність, тому що юридично вона належала йому, віддавши вдові стільки, скільки вважалося за потрібне в даному випадку, а то і залишивши дружину без нічого [2, с. 116]. У штаті Нью-Йорк, зокрема, вдова, незалежно від кількості дітей, отримувала у спадок речі її особистого вжитку, Біблію, хатнє начиння і домашню худобу [2, с. 116].

У багатьох штатах існувало право вдівця на володіння власністю померлої дружини протягом життя (*curtesy*). Згідно з нормами загального права, чоловік був власником рухомого майна дружини і володів після її смерті усім її нерухомим майном.

Поняття вдовиної частини спадку (*dower*) та права вдівця на довільне володіння майном померлої дружини

(*curtesy*) при наявності дітей були притаманними для Сполучених Штатів як колоніальних часів, так і першої половини XIX ст. і походили з англійського загального права [7, с. 18]. У тих штатах на Півдні і Заході, які користувалися не загальним правом, а нормами романогерманської системи, були відсутні ці два правові явища.

За нормами загального права, якщо при наявності живих батьків їх дитина помирала без власних нащадків, то у більшості штатів її власність успадковував батько, а не мати. Наступним після батька спадкоємцем міг стати вже будь-який найближчий родич незалежно від віку і статі.

У випадку, коли після смерті чоловіка залишалася дружина із неповнолітніми дітьми, для останніх призначалися опікуни, і власність, яку діти успадковували від батька, опинялася під контролем не їх матері, а чужих людей [15, с. 9]. Одна з найвідоміших американських суффражисток Ернестіна Роуз (суффражизм – рух за надання жінкам виборчих прав), порівнювала ситуацію у випадку смерті чоловіка і смерті дружини: "Коли помирає жінка, чоловік опиняється в ситуації, коли його ніхто не турбує, і діти залишаються з ним. Не відбувається ніяких змін, незнайомі люди не вторгаються в його дім і його горе; але коли чоловік помирає, вона не тільки, як це дуже часто буває, отримує лише жалюгідні копійки, але чужі люди отримують повноваження, які відбирають у дружини і матері... Завдання матері – піклуватися про дітей, годувати їх і підняти на ноги, але їй не можна довірити кілька сотень або тисяч доларів" [15, с. 9].

Чоловік, окрім прав, мав й обов'язки стосовно дружини. Він відповідав за всі її дошлюбні борги, протягом подружнього життя він був зобов'язаний утримувати її та забезпечувати всім необхідним відповідно до свого рівня життя та її суспільного становища [18, с. 35].

У Сполучених Штатах, як і в англійському праві, існувала система судів справедливості. Завдяки судам справедливості жінки або їх полечителі могли отримати контроль над власністю, яка складала їх частку майна [4, с. 72]. Однак такі домовленості були доступні лише жінкам із заможних родин, і вони все одно не могли повністю розпоряджатися власним майном [2, с. 115].

Працювати жінка могла тільки за згоди чоловіка, а її заробітна плата знаходилася під його повним контролем. Чоловік міг віддавати її в найми на будь-яку роботу, а у випадку невиплати її заробітної плати – подавати на боржників судовий позов [2, с. 115].

У випадку розлучення майно могло бути поділене між подружжям, але дуже рідко це відбувалося на засадах рівності. Якщо в шлюбному контракті не було обумовлено принципи поділу майна на випадок розлучення, то чоловік міг отримати власність дружини повністю, "аж до постільної білизни" [1, с. 184]. Коли розлучення відбувалося з ініціативи чоловіка, він міг отримати не тільки майно, але й виключне право опіки над дітьми. Якщо жінка вирішувала втекти від чоловіка, то за законом він міг вимагати її повернення, як у випадку втечі рабів, і дружину могли схопити і затримати всупереч її волі [2, с. 116]. Чоловік повністю керував життям дружини, вона навіть не могла обирати місце проживання [2, с. 115].

Право чоловіка на власність дружини передбачало також те, що за борги чоловіка відповідали і жінка, тому її майно підлягало конфіскації так само, як і його.

Лише так звані *femme sole* (самотні жінки) – вдови і неодружені жінки старше 21 року – могли розпоряджатися майном, укласти контракти, робити і приймати подарунки та через повіреного виступати в ролі позивача та відповідати в суді [3, с. 258].

Жінки також не мали політичних прав. Виборчі права отримали дорослі вільні білі чоловіки. Одразу після революції ці права обмежувалися високим майновим цензом, який на початку XIX ст. був скасований. Раби,

індіанці і жінки, згідно з тогочасними законами, позбавлялися участі у політичному житті країни.

Обов'язком жінки в шлюбі було народження дітей, але право опіки над ними мав лише батько. За законом лише він мав право розпоряджатися долею неповнолітніх дітей [5, с. 390]. При окремому проживанні подружжя діти залишалися із чоловіком, мати не мала права опіки над ними [11, с. 8].

Отримати розлучення для жінки було дуже важко, хоча, на відміну від колоніальних часів, серйозною підставою для нього суд став вважати не тільки жіночий, але й чоловічий ад'юльтер [4, с. 71]. Закони про розлучення відрізнялися в різних штатах, але загалом вони збігалися в тому, що причинами для розлучення з ініціативи жінки могли вважатися тільки особливі прояви зловживань й образ, такі, як подружня зрада, небажання утримувати дружину, залишення родини або відверта жорстокість щодо жінки. На Півдні розлучення траплялися надзвичайно рідко, і протягом довгого часу не існувало законодавчих норм щодо них [11, с. 8].

Таким чином, правовий статус американських жінок у першій половині XIX ст. був значно нижчим, ніж статус вільних білих чоловіків. На законодавчому рівні закріплювалася нерівноправність жінок у цивільно-правових, сімейно-шлюбних відносинах, у політичній сфері, галузі судочинства тощо.

У 30-ті рр. XIX ст. ситуація щодо цивільно-правового статусу американок почала змінюватися із прийняттям так званих законів *про заміжніх жінок*. Це були законодавчі акти, що надавали жінкам право розпоряджатися власністю, яка була їх посагом або яку вони придбали пізніше. Вигода цих законів для родини полягала в тому, щоб капітали, які успадковувалися по жіночій лінії або давалися у посаг, не залишали сім'ю, а також щоб родина у випадку банкрутства чоловіка не залишилася без грошей. Незважаючи на те, що ці акти були в першу чергу спрямовані на захист сімейних капіталів заможних людей, вони мали велике значення, тому що частково урівняли в правах жінок і чоловіків стосовно родинної власності, а також сприяли розширенню дискусії стосовно жіночих прав загалом.

Прийняття законів про заміжніх жінок відбувалося у контексті широкого процесу індустріалізації і розвитку капіталістичних відносин. Жінки стали активно включатися до сфери виробничих відносин і найманої праці. Питання правових відносин власності у родині і у шлюбі стало дуже актуальним в умовах, коли американки стали масово працювати поза межами родини й отримувати заробітну плату. Закони про заміжніх жінок надавали одруженим американкам можливість розпоряджатися власною заробітною платою.

З 1839 по 1900 рр. майже в усіх американських штатах було прийнято закони, акти, згідно з якими заміжнім жінкам надавався контроль над власністю і заробленими грошима [3, с. 261]. Першу петицію до легіслатури Нью-Йорка про надання жінкам майнових прав було подано в 1836 р., її підписали шість жінок [11, с. 65]. Так розпочалася боротьба за майнові права жінок, яка тривала протягом довгого періоду.

До громадянської війни заміжні жінки отримали контроль над власністю, право заповідати майно і розпоряджатися заробленими грошима в таких штатах.

Право заповідати власність жінкам було надано в штаті Коннектикут у 1809 р., в Огайо – у 1835, у Техасі – у 1840, в Алабамі – у 1843, в Іллінойсі – у 1845, у Вермонті – у 1847, у Пенсільванії – у 1848, у Вірджинії – у 1849, у Мічигані – у 1850, у Массачусетсі – у 1855, у Род Айленді – у 1856, в окрузі Колумбія і в Мейні – у 1857, у Вісконсіні – у 1859, в Індіані – у 1859, у Меріленді – у 1860 р. Контроль над власністю жінки отримали в штаті Мейн у 1844 р., у Пенсільванії – у 1848 р., у Вісконсіні – у 1850, у Нью-

Джерсі – у 1852, у Массачусетсі та Мічигані – у 1855, у штаті Нью-Йорк – у 1860, у штаті Іллінойс – у 1861 р. Право контролю над заробітною платою жінкам було надано в 1855 р. в Массачусетсі й Мічигані та в 1857 р. в Мейні [7].

У штаті Меріленд, за законом 1860-го р., жінка могла заповідати лише власність, яку отримала після прийняття цього закону, а в Массачусетсі дружина потребувала згоди чоловіка, якщо хотіла заповісти більше половини свого рухомого майна кому-небудь, окрім нього [7, с. 23]. У штаті Вермонт у 1847 р. нерухоме майно одруженої жінки та її прибутки були звільнені від відповідальності за борги чоловіка [18, с. 44].

Повністю розпоряджатися своєю заробітною платою американки змогли в усіх штатах тільки з 1935 р., а в Джорджії – у 1961 р. [3, с. 261]. Ще в 1913 р. у 20 штатах для продажу своєї власності дружині була потрібна згода чоловіка, а в штаті Алабама цей закон продовжував діяти до 70-х рр. XX ст. [3, с. 261].

Таким чином, після прийняття законів про заміжніх жінок ситуація із майновими правами одружених жінок дещо поліпшилася, але тільки в тих аспектах, які були обумовлені в кожному конкретному законі конкретного штату, а загалом становище жінок і ставлення до них правової системи до громадянської війни 1861–1865 рр. не зазнало змін.

Правовий захист вільного білого населення Сполучених Штатів також відрізнявся за гендерною ознакою. Відома суфражистка Ернестіна Роуз у 1851 р. зазначала характерний випадок з американської судової практики: у Нью-Йорку було засуджено до шестимісячного ув'язнення чоловіка, який вкрав пару черевиків, проте той же суддя звільнив іншого ув'язненого, який залякував і бив свою дружину, і лише висловив йому догану [15, с. 7]. Цей випадок показує, що, незважаючи на законодавчі перетворення в окремих штатах, жінки мали низький соціальний статус. Сама Ернестіна Роуз у виступі так коментувала різницю в цих двох вироків: "Суддя продемонстрував порівняльну цінність, яку він надає цим двом видам власності. Однак треба пам'ятати, що черевик вкрав незнайомиць, тоді як жінку образив її законний власник" [15, с. 8].

У першій половині XIX ст. правовий статус американської жінки вочевидь був значно нижчим, ніж статус чоловіка, навіть після позитивних перетворень, спричинених упровадженням законів про заміжніх жінок, які стали головним і єдиним фактором поліпшення такої ситуації. Пануюча на початку століття гендерна нерівноправність, яка проявлялася у повній правовій та економічній залежності жінок від чоловіків, обумовлювалася генезою правової регуляції становища американських жінок. Правові норми, які керували життям американок, походили із традиційної культури, характерною рисою якої є яскраво виражений патріархат, і не зазнали демократичних змін під час Американської революції. Внаслідок цього на початку XIX ст. правове регулювання становища жінок базувалося на традиційній системі гендерних відносин панування/підкорення, тобто суб'єктно-об'єктних. Виключення становили самотні повнолітні жінки. Початком перетворення на суб'єктно-суб'єктні відносини чоловіків і жінок, тобто відносини, функціонуючі на засадах рівноправності, у юридичній сфері стали закони, які надавали жінкам рівні з чоловіками можливості в окремих правових питаннях (закони про заміжніх жінок). Одночасно ці закони стали важливою частиною процесу модернізації американської суспільної системи, яка розпочалася разом з Американською революцією і формуванням влади, яка базується на засадах демократії.

альна політика. – К., 1998. 3. США: Конституція і права громадян. – М., 1987. 4. *Эванс С.* Рожденная для свободы. История американских женщин. – М., 1993. 5. *Austin B.F.* Woman, Her Character, Culture and Calling. – Brantford (Ont.), 1890. 6. *Banner L.W.* Women in Modern America: A Brief History. – San Diego, 1984. 7. *Cassidy J.J.* The Legal Status of Women. – N.-Y., 1897. 8. Divorce. Part V. Divorce and Divorce Laws in the United States // *New Englander and Yale Review*. – July 1868. – Vol. 27. – Issue 104. 9. Divorce. Part VI. Attitude of the Church Towards Divorce Laws: Principles of Divorce Legislation // *New Englander and Yale Review*. – October 1868. – Vol. 27. – Issue 105. 10. Editor's Historical Record // *Harper's New Monthly Magazine*. – January 1872. – Vol. 44. – Issue 262. 11. *Flexner E.* Century of Struggle. The Woman's Right Movement of the United States. – N.-Y., 1972. 12. *Jameson J. A.* Divorce // *The North American Review*. – April 1883. – Vol. 136. – Issue 317. 13. Legal Condition

of Woman // *The North American Review*. – April 1828. – Vol. 26. – Issue 59. 14. *Porritt A. G.* Laws Affecting Women and Children in the Suffrage and Non-suffrage States. – N.-Y., 1917. 15. *Rose E. L.* An Address on Woman's Rights, Delivered before the People's Sunday Meeting, in Cochituate Hall, on Sunday Afternoon, Oct. 19th, 1851. – Boston, 1851. 16. *Stanton E. C.* The Need of Liberal Divorce Laws // *The North American Review*. – September 1884. – Vol. 139. – Issue 334. 17. The Legal Rights of Married Women // *New Englander and Yale Review*. – January 1863. – Vol. 22. – Issue 82. 18. The Property Rights of Married Women // *The North American Review*. – July 1864. – Vol. 99. – Issue 204. 19. The Rights of Women // *The Living Age*. – February 22, 1845. – Vol. 4. – Issue 41. 20. *The Woman Suffrage Year Book*. 1917. – N.-Y., 1917. 21. *Woloch N.* Women and the American Experience. – N.-Y., 1984.

Надійшла до редколегії 17.01.06

Т. Орлова, канд. іст. наук

ІСТОРІЯ ЖІНОЦТВА – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ НОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

Охарактеризовано новий перспективний напрям сучасних історичних досліджень, проведено порівняльний аналіз стану справ у розробці історії жіноцтва в Сполучених Штатах Америки, Росії та Україні.

The article characterizes a new, fruitful direction of contemporary historical studies, offers comparative analysis of the state of development in Women's Studies in the United States, Russia and Ukraine.

Від початку 90-х рр. минулого століття у вітчизняних гуманітарних науках відбуваються складні процеси інтенсивного пошуку і формування нового погляду на суспільство та історію. Відомо, що формаційний підхід, який панував у минулому, усю багатоманітність "світу людей" зводив до жорстких формаційних характеристик. Сучасній науці притаманне висунення на перший план людини та загальнолюдських цінностей. Наразі варто згадати "нову історичну науку", основи якої були закладено у 1930-х рр. французькими вченими, видавцями журналу "Аннали" Марком Блоком та Люсьєном Февром. Цей напрям виступив проти домінуючої ролі подійної історії – політичної, дипломатичної, військової. У наш час "нова історична наука" репрезентована вже цілим спектром течій, таких як нова економічна історія, нова соціальна історія, історична демографія, історія ментальностей, історія повсякденності та ін.

У 70-х рр. у США, а потім і в інших країнах виникло поняття *нова соціальна історія*. Її послідовники закликали дослідників повернутися обличчям до Людини. У підручниках з історії, наукових працях і у документальних фільмах з'явилися нові герої – прості люди з їхніми турботами і радощами, з їхнім умінням або невмінням пристосовуватися до значних подій і дій великих державних мужів. З'явилися і нові теми – історія міст і містечок, охорони здоров'я, хвороб, смерті, харчування, соціальних програм, боротьби з бідністю та багато ін. "Від вивчення державної політики й аналізу глобальних суспільних структур і процесів звернемося до малих життєвих світів", – так пролунав заклик німецьких істориків у 1985 р. [68, с. 7].

До того часу саме поняття *історія* асоціювалося із чоловіками. Під історією розуміли в основному значні політичні події і діяння державних мужів, які стояли над цими подіями. А оскільки серед "мужів" переважали чоловіки, то й історія в цілому вважалася їхньою сферою, їхнім володінням, до якого жінки допускалися дуже рідко. Причому жінки допускалися також рідкісні, такі, які наближалися до чоловіків за своїми розумовими і вольовими якостями. Прикладами можуть бути королева Єлизавета I у Великій Британії, Жанна д'Арк у Франції, цариця Катерина II в Росії, княгиня Ольга в Київській Русі. Тобто, до середини минулого століття або й пізніше історія людства фактично була "чоловічою історією", тобто орієнтованою на чоловічі персонажі і на чоловічі види діяльності, на першому місці серед яких була війна. Історія тієї чи іншої країни дуже часто виступає як політична, військова, як історія про становлення і розвиток бюрократичних інститутів. Можна сказати, що провідним принципом всесвітньої історії був андроцен-

тризм і їй був притаманний, не побоїмося цих слів, одвічний "чоловічий шовінізм". Це зрозуміло, бо історія аналізувалася і писалася чоловіками, з погляду чоловіків. Внаслідок цього в її анналах залишилося менше одного відсотка спогадів про внесок жіноцтва в політичне, економічне, культурне життя.

Не можна сказати, що дослідження ролі жінки в різні періоди не велося. За понад два століття вийшло друком чимало праць, присвячених жінкам-правителькам [4; 8; 14; 58; 74; 78 та ін.], дружинам правителів і жінкам-фавориткам, які певною мірою впливали на політику [3; 6; 13; 28; 48 та ін.], матерям великих людей [2; 27 та ін.], жінкам-воїтелькам і революціонеркам різних часів і народів [5; 20; 39; 55; 57 та ін.], відомим жінкам у галузі освіти, науки, літератури, мистецтва [7; 17; 26; 34; 80 та ін.], а також жінкам у житті видатних чоловіків [15; 40; 54 та ін.]. Починаючи з XIX ст., виходять праці, присвячені ролі жінок у соціальному житті різних часів і народів [21; 50; 64; 65; 67 та ін.]. Разом із тим слід зазначити, що значна частина публікацій про жінок від давнини до сьогодення демонструвала і демонструє особливу цікавість до "екзотики", маргінальності, асоціальності. Про це свідчить, зокрема, велика кількість публікацій про коханок, авантюристок, відьом, проститутток, злодійок, шпигунок тощо [1; 11; 25; 35; 37; 59; 67 та ін.]. Про певні відмінності у способі існування між чоловіками і жінками у різних народів писали етнографи. Деякі розвідки з цього аспекту мали місце у дослідженнях з історії давніх часів. Однак найбільший масив публікацій був породжений піднесенням руху жінок за свої права і йому ж присвячений.

Для позначення жіночого руху, головною метою якого було і є виборювання соціальних, політичних та економічних прав жінок, рівних з правами чоловіків, було обрано термін *фемінізм* (від франц. *feminiisme*, від лат. *femina* – жінка). Рух за піднесення статусу жіноцтва розпочався із Французької революції 1789 р., однак набув поширення і певної форми лише протягом XIX ст. Перший в історії з'їзд на захист прав жінок було скликано у липні 1848 р. у Сенек-Фоллсі (штат Нью-Йорк). На ньому було прийнято конвенцію, у якій проголошувалися рівноправність чоловіків та жінок і висувалася вимога ліквідації дискримінації жіноцтва. У заяві з'їзду, крім цього, йшлося про виборче право для жінок, право на власне майно (за тодішніми законами майном і заробітком дружини розпоряджався чоловік), про вільний вибір професії і доступ до всіх навчальних та духовних установ, зміну закону про розлучення тощо.

Під тиском жіночого руху, який ширився і зростав, уряди багатьох країн приймали закони, що скасовували дис-